

TOPONÍMIA I MALNOMINACIÓ DE CASSERRES

Josep MAURI

LA SORPRENENT UNITAT

Un cap de setmana, fent una excursió pel Pirineu més oriental vaig passar per Sant Joan de les Abadesses, i vaig veure el nom d'una fonda que es deia «*can Janpere*». Aquest nom se'm va quedar donant voltes pel cap una estona, fins que de sobte vaig pensar: és clar! Txan Però! I és que a Casserres, al pre-pirineu occidental, teníem «*cas de Txamperó*» que, pronunciat així, amb una *m*, no havia sabut identificar.

I també en un diari, en un article dedicat a les peculiaritats del parlar menorquí — on es destacava que en aquella illa s'usen mots que no es troben enlloc més del domini lingüístic — vaig trobar que dels cinc mots que s'esmentaven com a peculiaritats del menorquí, tres — o sigui, un 60 % ! — existeixen també a la Ribagorça: *cossegues*, *foganya* i *missatge*. El primer variava d'una vocal: *cossegues* (=pessigolles). El segon, encara que a la llar de foc en déiem senzillament *lo foc*, el trobarem als molins d'oli on es mantenia l'aigua calenta — per a escaldar les olives — en una gran caldera *a la foganya*. El tercer mot, *missatge*, que a Menorca vol dir «mosso» (en el sentit d'assalariat), en el parlar ribagorçà ha quedat fossilitzat en l'expressió «bon missatge» o «mal missatge» en el sentit de bon o mal xicot.

Encara que per als filòlegs la unitat de la llengua deu ser una cosa normal i lògica, per a un *amateur* com jo, de vegades és molt sorprenent, i ho confirmen aquests dos exemples.

INTRODUCCIÓ AL PARLAR DE CASSERRES, A LA BAIXA RIBAGORÇA

No estic preparat per parlar de lingüística de la Ribagorça ja que al ser un territori fronterer té variants i localismes pràcticament a cada poble.

Em limitaré, doncs, a parlar del que conec: el parlar de Casserres, població situada a l'extrem sud de la Ribagorça, a la dreta del riu Guart i a 725 m. d'alçada.

El lloc, conquerit per Arnau Mir de Tost al servei del comte d'Urgell i cedit al comtat de Barcelona, a mitjans del segle XI, va ser agregat a Estopanyà en el 1965 i va quedar definitivament despoblada a la dècada dels 80 en morir Josep del Català, el dar-

rer habitant permanent del lloc. Pertany al bisbat de Lleida i fins la primera meitat d'aquest segle va pertànyer al d'Urgell.

Al nostre parlar s'apitxa en general, per tant l'alveolar fricativa i la prepalatal africada són sempre sordes: *cassa* «casa», *txove* «jove», *massos* «masos», *fetxe*, «fetge», *txugar* «jugar», *Txusep* «Josep». No es pronuncia mai la *r* final: *favó* (= favor), *fe-li* (= fer-li), *ca* (= car), *cò* (= cor).

En la major part dels mots procedents de mots llatins acabats en -ARIUS, trobem *e* oberta: *fustè*, *farrè*, *fè*, *sarguè*, *soguè*.

Els grups *pl*, *fl*, *bl*, *cl*, *gl*, es palatalitzen: *pllat*, *fllo*, *bllat*, *cllau*, i *esllesia* que en aquest últim cas (grup *gl*) ha queat reduït a *ll*.

No cal dir que la *j* es pronuncia com en castellà en els mots provinents d'aquella llengua: *José*, *Juanito*.

En alguns mots la geminada del llatí -nn- no ha palatalitzat: *cana* (canya), *ans* (anys), *llun* (lluny); en canvi sí ho han fet *castany*, *munyir*, *nyapir* (bordar).

Conservem certs arcaïsmes fònics, com *feit* (fet), *lleit* (llet) i formes curioses com *molla* que a part de tenir el sentit de part tova del pa, també vol dir *gens*. I jo crec que si en castellà *molla* es diu *miga*, el nostre *mica* ve del sentit d'*engruna*? Si fos així, el dir «no hi ha molla» i el «ni mica» és exactament el mateix.

Acompanyant mots de parentesc són vius els possessius *mon*, *ton*, *son*, *ma*, *ta*, *sa*.

Els demostratius són *esto*, *ixo*, *aquell*, *estos*, *ixos*, *aquells*.

Els verbs *tenir* i *venir* són *tindre* i *vindre*.

SER		TENIR		PATIR	
Present	Pret. imperfect	Present	Pret. imperfect	Present	Pret. imperfect
jo sic	eva	tinc	teniva	patisco	pativa
tu es	eves	tins	tenives	patisses	patives
ell é	eve	ti	tenive	patís	pative
naltres som	evem	tenim	tenívem	patim	patívem
valtres sou	eveu	teniu	teníveu	patiu	patíveu
ells són	even	tinem	teniven	patissen	pativen

Fixeu-vos que sempre es fa distinció entre la primera i tercera persona dels verbs.

NOMS DE CASA, ANTROPÒNIMS I TOPONÍMIA PARCIAL DE CASSERRES

Quan es parla d'una casa a Casserres sempre va precedida de l'apòcop *cas*, tret de les cases apartades dels llocs que s'anomenen *massos* o *torres*.

Els noms de casa de Casserres els podem dividir en tres grups:

1.— El primer, i més nombrós, és el format pels noms o cognoms d'algun antic habitant, i dic antic perquè només un dels noms que esmentaré coincidia amb els de gent que hi vivia.

2.— El segon grup és el format pels noms dels oficis dels habitants. Aquí també en un cas, coincidia ofici i habitant.

3.— En el tercer bloc hi podem englobar els noms que denoten procedència, situació o condició i tres o quatre més que no he sabut com identificar.

1r Grup

nom cases	cognoms dels que les habitaven	nom cases	cognoms dels que les habitaven
cas d'Andrés		cas de Pedro Mateu	
cas de Bardaixí	Mauri Benabarre	cas de Pepi (castellà Pipino)	
mas de Cassol		cas de Pere Mora	
cas d'Eugenio	Rami	cas del Pòlit (Hipòlit)	
cas de Dominguet	Lloret	cas de Porquet	
torre Domingo	Larrègola	mas de Quintillà	
cas de Fontan	Meler	cas de Régol	Llebot
cas de Francisquet		cas de Romà	
cas de Franxet	Piquè	mas de Sagarra	
cas de Grabièl		cas de Salassà	
cas de Gotarda		cas del Sicart	Sicart
cas de Joaquín d'Espanyol		cas de Sisco	
cas de José'l Molí		cas de Sofia	Marzo
cas de Llumbllares	Castells	cas de Soro	
cas de Macià	Mas	cas de Tonyeta	Pau
cas de Manelet	Hichart	cas de Txan Pascual	
cas de Manel		cas de Txan-Peró	
cas de Manuel		mas de Txan Régol	
cas de Marco		cas Txep d'Agustina	Larrègola
cas de Mateu		cas de Txep d'Andrés	
cas de Maurí	Rami	cas de Txep d'Angeleta	
cas de Panyello	Pons	cas de Txosepet	
cas de Montserrat			

2n Grup

nom cases	cognoms dels que les habitaven	nom cases	cognoms dels que les habitaven
cas del Botiguer		cas del Moliner la Creu	
cas del Capcinllaire		cas del Moliner la Pllaça	Larrègola Monclús
cas del Farrer la conduta	Bafalluy	cas del Peraire	
cas del Farrer la Pllaça	Colomina/Larruy	cas del Sarguer	

cas del Farreró	Ferrer	cas del Soguer	
cas del Barber	Bernad	cas del Sastre	Sarrado Soliva
cas del Txornaler		cas del Vicari	Mauri

3r Grup

nom cases	cognoms dels que les habitaven	nom cases	cognoms dels que les habitaven
Cas de l'Aiguader		cas del Sarradet	Arcas
Cas del Capità			
Cas del Català		cas d'Anerilles	Bailac
Cas del Molí de Juan	Gràcia Sicart	cas de Ganaspara	Cambray
Mas del Pilaret			
Cas del Portal		cas de Macarulla	Pueyo Mauri
Cas del Racó		cas de la Navidala	Mauri
Cas del Roquè		cas de la Soltera	mas del Pilaret

ANTROPÒNIMS

Tampoc en puc fer una recopilació exhaustiva perquè la totalitat dels veïns els coneixíem com al tio a la tia amb l'afegitó del nom de la casa, o sigui: lo tio'l Farrè, la tia'l Peraire, lo tio Tonyeta, etc... Els cognoms que conec són, majoritàriament, els de les cases on hi havia canalla de la meua edat. A estudi es passava llista i els anaves aprenent.

Però amb els pocs noms que conec i alguns trets dels noms de les cases es pot veure la castellanització que ha patit l'antroponímia de la Ribagorça aquest segle.

Comencem per Josep, el meu pare, nascut el 1902 encara era Txusep i de petit Txepet, contracció de Txusepet. En canvi els nascuts quinze o vint anys més tard ja eren Josès (pronunciat amb *J* castellana i *e* oberta) amb el diminutiu Joseret. Un oncle que va nàixer també a principis de segle era, i ho va ser fins a la mort, Pepet.

A mi, en canvi, ja em deien *Pepito*. Però als noms de casa trobem un José, tres Txeps i un Txussepet.

No recordo cap Joan, i sí un *Juanito* nascut cap els 40. Hi havia però tres cases que portaven la contracció *Jan*. I a més, la canalla arribat el 23 de juny arplegàvem llenya per a la gran foguera de Sant Joan.

En el cas dels Pere, tot i ser una mica diferent perquè només vaig conèixer *Pedros* (amb *e* oberta) i els seus corresponents *Pedrets*. Però encara que teníem un cas de Pedro Mateu també hi trobàvem, un cas de Pere Mora, i cas de Txan Però. És segurament Però una forma local antiga de Pere? (català antic Perot, i aragonès antic Pero). A part també teníem una partida del terme que es diu Samperi (Sant Peri ?).

Els Antonios tots eren Tonyo o Tonyet depenent, és clar, de l'edat i teníem la corresponent «cas de Tonyeta».

En el cas dels noms femenins, com hem dit, passava exactament el mateix, les dones grans eren *ties* de i el nom de la casa, però en els diminutius es reflectien també els canvis que produïen en el llenguatge, les noies més petites podien ser Josefina, Pilarín, Lolita, etc... Les més grans Roseta, Pilareta i, fins i tot, Loleta.

I ja per acabar: en un radi d'uns 15 Km de Casserres, trobarem quatre o cinc poblets deshabitats (l'Estall, Fet, Finestres, Montfalcó i Soriana) com tants d'altres a la Ribagorça. Com s'arreglarà tant de topònim que es va difuminant de la memòria popular? D'aquí a poc temps ja serà tard.

TOPONÍMIA

He de fer constar que els topònims que es detallen a continuació, són només els que reté la meua memòria al cap de cinquanta anys d'haver deixat el lloc, però desaparegut aquest serà difícil fer-ne una recopilació exhaustiva.

Al lloc

Lo Castell (1)	La Pllaceta (4)
La Costereta	Lo Redocat (5)
Lo Campanar (2)	Les Roques del roquer(6)
Lo Portal (3)	Lo Sol del lloc
Lo Cap del lloc	Lo Turren (7)
Detrás dels corrals	

(1) En deiem Lo Castell al rocam que hi ha a la part altra del lloc, però hi he conegut algunes restes de parets.

(2) Lo campanar estava separat de l'església i dalt les roques, es podia haver construït aprofitant una torre de defensa del desaparegut castell.

(3) La tradició oral deia que havia estat única entrada al lloc i que es tancava de nit. Existien a terra i al sostre dues roques foradades on havia basculat l'antiga porta.

(4) La Pllaceta era al centre del lloc, i el primer diumenge de setembre els mossos la tancaven amb boixos i plantaven el xop més gran que havien trobat al mig i se celebraven 2 dies i mig de ball. Era la Festa, celebrada en honor de sant Ramon patró del lloc, amb tots els ets i uts corresponents: Balls de Rams, La Toia, rifes de «tarrons» al catxo, etc. Ah! el xop havia de ser robat unes nits abans, hi es transportava de nit a espatlles del mosso normalment d'uns quants quilòmetres lluny.

(5) Les roques a l'esquerra del castell

(6) Vol dir de cal Roquer. Les roques i al casa es donen el nom mútuament.

(7) En deiem, al camí, del sòl del lloc. No és viu el mot torrent, s'usa barranc, reguer o arený.

Cap el nord

Lo camí del Fossar	Les Canals (3)
Lo Fossar	Los Puials

Lo Tossal de Llanós (1)
Santa Sofia (2)
Detràs dels corrals

Les Colomines
Les Pilettes

- (1) El tossal és de terra blanca.
- (2) Ermita romàntica.
- (3) Era una partida d'horta. Una teula, o una peça semblant, per conduir l'aigua, era una canal.

Cap el sud

L'Eral (1)
Lo Puial (2)
La Coma'l Farrer
La Tossal de la Coma
Lo Sollà (3)
La Roca Morella
Lo Tossal de Sant Miquel

La Pllanella
La Font de la Caubeta
Los Sucarradals
Lo Reguer
La Central (5)
Lo Molí de Penavera (6)
Les Cllotes

- (1) Era el tossal davant del lloc on hi havia la majoria de les eres.
- (2) Era el punt on s'abocava la runa de les obres i s'havia fet un «puial» (un munt).
- (3) El vessant sud del tossal de la Coma.
- (4) Al cim hi ha restes d'una ermita romàntica i un pilaret de construcció moderna, en aquest tossal antigament es representava per Setmana Santa l'ascensió al Golgota i la crucifixió.
- (5) L'antic molí de Juan transformat en central elèctrica cap els anys 15 al 20.
- (6) Un sol bloc, amb l'habitatge al mig, a la dreta el molí de l'oli, a l'esquerra el de farina i un únic bassal al darrere.

Cap a llevant

La Fonteta (1)
L'Era Frantxet
Lo Pou
Samperi (Sant Peri ?)
Les Avellanes
La Font de les Avellanes
Lo Barranc de Nanè
Lo Paladró (2)
La Pllaceta de les Monges

La Crenxa les Cllotes (3)
La Roca'l Castellot (4)
Les Cllotes
Lo Molí del Lloc (de farina)
Lo Riu (5)
Les Salines (6)
L'Esplluga
Lo Sussis
L'Areny Gran

- (1) A dos-cents metres de lloc l'aigua més bona de totes les fonts del terme.
- (2) Una dreuera entre les ziga-zagues del costerut camí de les Horts.
- (3) Crenxa aquí té el sentit de carena. També pot ser clenxa.
- (4) Hi ha restes d'edificació d'alguna antiga talaià.

(5) El riu Guart era, senzillament lo Riu. Mai vaig sentir que ningú li conegués altre nom. Igualment el Ribagorçana era lo riu del Fet, el nom del poble que hi havia entre aquest riu i Casserres.

(6) Al mig de la llera del riu hi havia restes de parets d'una antiga explotació de sal.

A ponent

La Bassa (de morques del molí)	Les Feixes
Lo Molí (d'oli)	Lo Comellà
La Creu (hi havia una creu de terme)	La Font Vella (5)
Pedra Muller (1)	La Font de Maria
L'Era'l Botiguer	Les Estremugues
Lo Clot del massó	La Roca la Guarda (6)
L'Era Manel	La Bassa Catany (més que una bassa hi havia un abeurador)
Coll d'Estanya (2)	Saraxó
Los Estanys (3)	
L'Obac (4)	
Lo Prat	
Lo Molí del Prat (potser fora terme)	
Lo Mollinet (potser fora terme)	

(1) Hi ha la llegenda d'una dona convertida en pedra, però és una llarga història. D'altra banda el mot muller no és viu.

(2) El punt més alt del camí des d'on es divisa el poble d'Estanya.

(3) S'anomenen l'estany gran, l'estany petit i l'estanyol, els dos darrers fora del terme.

(4) La part nord de la serra de les Estremugues.

(5) Com diu el nom és d'on s'aprovisionava el lloc abans de la conducció d'aigua al poble.

(6) Una roca isolada a l'extrem est de les Estremugues.